

TŐZSÉR ÁRPÁD

Ezüst pillantások

(Naplójegyzetek 2017-ből)

Pozsony, 2017. április 2. – Valamelyik nap hangos, szinte kétségbeesett kakukkszó-ra ébredtem. (A vasúton túli kis berek eseményei szinte az ablakom alatt történnek.) Gyermekkoromban ilyenkor mindig megkérdeztük a madártól: Kakukkmadár, hány esztendeig élek? Aztán számoltuk az elhangzó kakukkszót. Játékból most is elmondtam a mondókát: Kakukkmadár, hány esztendeig élek? A kakukk elhallgatott, szünetet tartott, mintha gondolkodott volna a válaszon, aztán egyet kakukkolt. Megint szünetet tartott, s aztán újból jajveszékelésszerű kakukkolásba kezdett.

Pozsony, 2017. április 3. – Az MMA filmeseivel megjártam Gömörországot: portré-filmet készítenek rólam, s a „szülőföldre” is kíváncsiak voltak. Az eredmény: nekem is sikerült új szemmel megnéznem és meglátnom bizonyos dolgokat a gyermek- és ifjúkorom világából. Olyasmiket, amiket én már réges-rég minden oldalról ismerteknek véltem. – Állunk például a falu közepén, az „Ivókútnál”, két rokonszenves és agilis fiatalemberrel, a falu volt és mostani polgármesterével, Sallai Istvánnal és Köből Gyulával. Az Ivókút már rég nem az a hegyoldalból kiálló vastag, bővizű cső, amelyre gyermekkoromból olyan jól emlékszem – stílusos, filagóriaszerű faépítmény van fölötte, már Gyula idejében s, gondolom, az ő elképzelése szerint épült, nem is olyan régen. A megálmodója a forrásnak és a belőle eredő pataknak a falu életére gyakorolt meghatározó szerepéről beszél, mikor Pista megjegyzi: eredetileg a falu egész területe mocsaras volt. Az ide települők a hegyoldalakra építkeztek, rendszerint úgy, hogy a házak mögötti meredek lejtőket egyszerűen levágták, függőlegesre faragták. Az Alvéget lakó Illés-had (ki ne tudná: a „had” szó nem egy század katonát jelent, bár valamikor az lehetett a jelentése, hanem a palóc „nagycsaládot”), szóval az Illés-had települt be a faluba a legkésőbb, akkor, amikor, a mocsarak vizét már sikerült a Macskás-patakba irányítani, s az utánuk maradt mélyedéseket feltölteni. – Ez új adat, új ismeret a számomra. Nem az új, hogy a falu területének nagy része eredetileg mocsár volt (hisz gyermekkoromban még a falu közepén is volt egy nagy mocsaras-nádas

rész, amely télen befagyott, s mi azon csúszkáltunk, korcsolyáztunk; s az Alvég egyik részét még a mai napig is Mocsolyavölgynek hívják), az új a számomra az, hogy a közben már rég „haddá” nőtt Illés-család később települt be a faluba (vajon mikor?), mint a Kőbölök vagy a Pellék, s hogy a már előttük itt lakók addig csak a hegyoldalakra építkeztek. S új volt számomra aztán az is, amit később a közeli Ajnácskőről, anyám szülőfalujáról megtudtam (oda is eljutottunk a filmesekkel), hogy eredetileg ott is ez volt a helyzet: a tulajdonképpeni falu szintén a hegyek, dombok között van, s az az „alvég”, amelyet én eddig a falu köz- és középpontjának véltem, valaha szintén vizes, mocsaras vidék volt. Apropos: a hegyek között meghúzódó Ó-Ajnácskőben sikerült fölfedeznem annak a hosszú cselédháznak a maradványait is, amelyben anyám született, s jártam a temetőben is, ahol anyai nagyapám nyugszik.

Április 4. – S még valamit a gömöri utamról: én oda is, vissza is vonattal utaztam. A gyermekkoromból hozott vegetatív disztóniám öregkoromra nemcsak hogy visszatért, hanem annyira fokozódott, hogy idegen kéz által vezetett autóban már rendre rosszul vagyok. S visszafelé jövet érdekes jelenetnek voltam tanúja. Kint legalább 35 fokos kánikula volt, de a klimatizáció nélküli vonatban az ablakot nem lehetett kinyitni. Az ablak mellett ülő zöldhályogos szemű fiatalember legalábbis azt állította. De amikor a szemközti pad közepén ülő idős hölgy hangosan követelte, hogy azonnal nyissák ki az ablakot, mert ő asztmás, és mindjárt megfullad, kiderült, mégis le lehet húzni az ablak üvegét, de a fiatalember szemének árt a huzat, s ezért csak ötpercnyi levegőzést engedélyezett az asszonyságnak, s öt perc után könyörtelenül visszanyomta a helyére az ablakot. Erre a hölgy agresszív lett, s botjával a fiatalember felé ütött, hogy „gyilkos, segítség!”. A fiatalember elkapta a botot, kirántotta a vénasszony kezéből, s az ülések alá tolt. Valaki közben hívta a kalauzt, az megjelent, nagy nehezen elcsitította a vitát, s megígértette a fiatalemberrel, hogy fél óránként, öt-öt percre ablakot nyit. A kalauz elment, s az élet-halál harc a zöldhályogos fiatalember és az asztmás öreg hölgy között folyt tovább. A levegőért és a huzat ellen. Mi pedig, a többiek a fülkében, egész idő alatt hallgattunk, mint a csuka. Nem álltunk sem ide, sem oda. Mikor egzisztenciális érdekek feszülnek egymásnak, nem létezik jó megoldás.

Április 13. – Olvasom, hogy Dész Mihályt, a Spanyolországban élő író, szerkesztőt nem vették föl a Szépírók Társaságába, mert regényében, a *Pesti Barokkban* állítólag „antifeminista nézeteket” hangoztat. S hirtelen aggódni kezdek: az *ÉS* kritikusa szerint naplóimban én is „antifeminista kijelentéseket teszek”. Még megérem, hogy engem meg egyenesen kizárnak a párt..., bocsánat: az Író Társaságból. – De hát mért is nem szeretem én a feministákat?! Általában addig semmi bajom velük, míg valóban a nő és férfi család- és társadalombeli egyenlőségét védik, amíg a nőket terrorizáló macsók ellen küzdenek, de nem szeretem őket, mikor

Ők maguk igyekeznek macsók lenni, erőszakosak, agresszívok, s úgy vélnék jogot védeni, hogy mások jogát semmibe veszik. Mondjuk a szépíróét, akinek joga van természetesen takaratlan véleményt mondatni teremtett figuráival bármiről és bárkiről, még ha nő is az a „bárki”. (Ezt nem tilthatja meg neki sem égi, sem földi hatalom, sem párt, sem állam, sem cenzor, sem feminista aktivista.) De nem szeretem például azokat a feminista indíttatású filmeket sem, ahol a nők percenként hatalmas pofonokat osztogatnak, s a pofonoktól általában férfiak hullnak jobbra, balra, a nőket olyan férfielles erőszaktételre buzdítva így, amelyet, ha fordítva történik, a feministák hangosan (s helyesen) kárhoztatnak és elítélnek.

Április 28. – Felfedeztem hát magamnak (elég későn) Leányfalut is, Móricz Zsigmond, Márai Sándor, Gyulai Pál egykori aziliumát. Pontosabban a két utóbbinak csak a bedekkerben találtam leányfalusi nyomát, az első nevével viszont lehetetlen nem találkozni a településen. Van Móricz Zs. utca, Móricz Zs.-kiállítás, Móricz Zs.-ház. De tartsak sort! Tegnapelőtt könyvbemutatóm volt az Írószövetségben. Az *Imágók* c. új verskötetéről, azt hiszem, sikerült elmondanom, hogy ez is annak az elképzelésemnek része, amely szerint minden szépírónak (legyen az prózáíró, költő vagy kritikus) ajánlatos egyetlen élő, működő szervezetként megélni és a saját eszközeivel (valamint saját élete hozzáadásával) újraírni a világirodalmat. A műsort és beszélgetést vezető Mirtse Zsuzsa vette a lapot, s megjegyezte, hogy ő ennek a folyamatnak a kezdetét 1995-ben, a *Leviticus* c. kötetemben látja, s azóta szinte minden könyvem egy-egy ablak a világirodalomra, világmítoszokra, filozófiákra, történelemre, de ez az „ablak”, mondta, utalva ezzel a *Vers ablakán kihajolva* c. versválogatásomra is, mindig „vers alakú”. – Másnap kivonatoztam, pontosabban „kiHÉVeztem” Szentendrére (életemben most ültem először a HÉV-en, nagyot csalódtam benne: kiderült, hogy ez tulajdonképpen csak egy közönséges motoros vonat). Szentendréről az MTVA kocsija vitt tovább a tetthelyre, az újabb portréfilmem forgatásának színhelyére. (Mért lettem én az utóbbi időben ilyen „divatos téma” a filmesek számára? Mi lehet a háttérben? Gyanús ügy.) – Leányfalu tkp. egyetlen hosszú út a Duna-parton, a Vöröskő-hegyre felfutó kis utcácskákkal. Az egyik ilyen utcácskában van a Horthy-villa (állítólag valamikor Horthy Miklósé, később Kádáré volt), a 20. század húszas éveiben épült, pontosan úgy néz ki, ahogy Verne Gyula *Várkastélyát a Kárpátokban* elképzeltem, abban folyt a forgatás. Az évszázadosra és romantikusra stilizált falak között olyan hideg volt, hogy kalapban ültem a kamera elé, fedetlen fővel ugyanis azonnal tüszögönni kezdtem. Elöttem Szacsvey Lászlóval forgattak, kíváncsi vagyok, tüszögött-e ő is. Meg arra is kíváncsi lennék, faggatták-e még mindig a szerencsétlenül járt feleségéről. Mindenesetre túl hosszúra nyúlt a forgatása, az én jelenésemre később került sor, kihasználtam az időt, megpróbáltam megkeresni a Móricz-házat. Találtam is egy épületet (a járókelők útbaigazítása alapján), de nem állíthatom, hogy az igazit találtam meg, mert az utcára nyíló kertkapu zárva volt, s ha a házon

esetleg van is emléktábla, az utcáról az nem látható. Nézttem a nagy, gondozott kertet, s odaképzelttem Móriczot meg Csibét, amint a kertet kapálják. A nagy író ugyanis 1936-tól zöldséget, paprikát, paradicsomot, karalábét termesztett itt (az interneten meg lehet tekinteni egykori *Árlapját*, címe: *Móricz Zsigmond kertészete Leányfalun*), s ekkor már együtt élt Csibével, akinek a gyerekeről közben kiderült, hogy Móricz az apja.

Május 27. – Tóth Vali, a Magyar Rádió tudósítója jelenti Londonból: Mi változott a manchesteri merénylet után? Bebizonyosodott, milyen szépen tudunk gyászolni. S a szónokok újra elmondták: a terroristák nem érik el céljukat, nem félemlítenek meg bennünket. – Most már csak az a kérdés, mondom én, hogy a terroristáknak a megfélemlítés-e a céljuk. Azt hiszem, nem. Az iszlám terrorista azért gyilkol, mert el akarja pusztítani a nyugati kultúrát, civilizációt és képviselőit, hordozóit. S ennek kitakart mellel s pusztta gyásszal ellenállni – értelmetlen önfeladás. Vagy ahogy Houellebecq mondja: „behódolás”.

Június 24. – A hőmérők rendre 30-35 fokot mutatnak. Ilyenkor jut eszébe az embernek, hogy sem Konfuciusz, sem Platon, sem Hegel nem Afrikában született és élt: kinek van kedve egy tüzes katlanban ülve gondolkodni? De akinek mégis, az becsülje meg a gondolatfoszlányait is.

*

Mosonmagyaróvár nekem, ha Pozsonyból indulok, Magyarország kapujának tűnik. De ha a Lajta-hídon átkocsizom, a bécsiek is mindig eszembe jutnak, akik valamikor azt tartották: a Lajtán túl már Ázsia kezdődik. Aztán leparkolok a Magyar utca (de ma már inkább Bevásárló utca!) elején, s látom, jobbra is, balra is bécsi rendszámotlábás kocsik állnak mellettem. Úgy látszik, újabban a bécsiek már Ázsiába járnak bevásárolni.

*

Az emberiség egy részének tele van a hócipője a „technikai újításokkal” (vö. online bankolás, okostelefonok stb.). Az első ipari forradalom óta a technika diktatúrájában élünk, állítja az embereknek ez a része. Az ún. tudósok, feltalálók, újítók izgága, de aránylag kis csoportja ránk kényszeríti a nyugalmunkat elrabló kütyüit, s neurotikusokká tesz bennünket.

*

Az ókori Róma jólétét a rabszolgák biztosították, a mai nyugati civilizáció jólétéhez szükséges javakat a technika, az elektronizált gépek, a robotok (no meg persze a bevándorlók) állítják elő. Rómának a rabszolgarendszer bukása vetett véget (a germánok és hunok támadásai csak felgyorsították a folyamatot), mi vet véget a gépdiktatúrának és -jólétnek? A plebs a „jólétről” önként soha nem mond le. (S a felső „tízezer” még kevésbé.)

*

Tegnap mondta a rádióban egy magyar világutazó (a nevét nem tudom, mert a beszélgetés elejét nem hallottam): lehetnének mi akármilyen eminens tanulói is az EU-nak, ha elhagyjuk Bécset, úgy néznek ránk, mint Európa jöttmentjeire, ezer év előtti migránsaira. Viszont ha keletre megyünk, s elhagyjuk Moszkvát, mindenhol megható rokonszenvvel, nyugatra szakadt rokonokként fogadnak bennünket. – Meggondolkodtató ambivalencia, de tulajdonképpen csak azt a meggyőződést erősíti bennünk, hogy Nyugat és Kelet között létezik egy harmadik minőség is (illetve egyszer már létezett s a jövőben megint létezhet), nevezetesen Közép-Európa mint kultúrkör és az itteni kis népek szövetsége. Mert a Nyugaton „jöttmentek” nemcsak a magyarok, hanem a lengyelek, csehek, szlovákok, románok, szerb-horvátok is, Kelet rokonszenve meg persze nem több pusztá romantikánál.

*

A zöldek és az állatvédők a bikaviadalok betiltását követelik. Nagyon helyesen. S nemcsak azért helyesen, mert a bikaviadal közönséges állatkínzás, hanem azért is, mert a bikát ingerlő, halálra fárasztó, majd diadalmasan megölő férfiak (női viadort eddig még nem láttam, de ami ma nincs, az holnap még lehet) a bikában tkp. magukat, az univerzális hímet is megszegyenítik. – Én mindenesetre, ha – undorral – megtekintek egy ilyen viadalt, mindig a bikának drukkolok.

*

Közhely, hogy a WC-n ülve lehet a legjobban meditálni. Például ilyen semmiségekéről: kb. kétmillió évig tartott, míg félmajom ősrünk lemászott a fáról, kimerészkedett az őserdőből a sík vidékre, s lassan, fokozatosan két lábra állt, felegyenesedett. Képzeljük el, a vízszintes testhelyzetből a függőleges tartásba igyekezve hány száz évig tarthatott neki csak egyetlen szögmásodperc megtétele? Mikor a WC ülőkéjéről feltápáskodunk, s kiegyenesedünk, mi is valami hasonló evolúciós utat teszünk meg, de immár másodpercek alatt. A fejlődésünket viszont

ezen az egyetlen mozdulaton is legalább olyan pontosan le lehetne mérni, mint mondjuk a neandervölgyi ember és Einstein agyának a különbségén.

*

Egész életünkben lopunk, csalunk, De kitől lopunk és kit csalunk meg, ha nincsen Isten?

Július 8. – 1948-ban az én szülőfalumból, Gömörpéterfaláról csak egyetlen (igaz, hogy tkp. két családból álló, népes) családot telepítettek át Magyarországra. (Azt megelőzően, Csehországba, kényszermunkára persze közel kétszer tizedet, arról nem is beszélve, hogy ez elől a kegyetlen, marhavagonos deportálás elől a fél falu átmenekült a határ magyar oldalára, köztük az én családom is. Ezek 1948 végén s 1949-ben kivétel nélkül hazatértek.) A hivatalosan Magyarországra telepített család tagja volt Pelle Emil, akinek nem mindennapi életéről akarok itt egy-két dolgot feljegyezni. A Pelle (Fodor) család a falu tehetős gazdacsaládja volt, abból a fajtából, amely az anyagi felemelkedését szellemi gyarapodással is párosította: a hat gyerekből egy tanítóképzőt végzett, egy ezüstkalászos gazdatanfolyamot, Emil pedig (már Magyarországon) agrártudományi egyetemi tanulmányait elvégezve, 1957-ben agrármérnöki diplomát, s nem sokkal később doktori címet szerzett. De a család többi tagja is olvasott, tájékozott ember volt. A szlovák kitelepítési bizottság talán éppen azért választotta ki őket kitelepítésre, mert a szélsőségesen sovíniszta, magyarelles kitelepítők szemében a magyar könyv, a magyar műveltség magyar nacionalizmus, tehát a „Csehszlovák állam ellen folytatott” tevékenység volt. Emil megírta közös szülőfalunk újabb kori történetét is. Annak egy helyén olvasom: *„A faluban legutóbb kialakult irtásföld neve Csere.* (A név nyilván a kiirtott, kivágott cserfaerdőre utal. T. Á.) *A cserei szőlőművelési ág kialakításában még a jelenleg élő emberek is részt vettek.*” Ez annyit jelent, hogy nem is olyan régen még a ma a falut körülvevő többi kopasz hegyet, dombot, szántókat is erdők borították, s a péterfaliak, mint egykor az amerikai pionírok, két kezükkel csináltak helyet házaiknak, legelőt állataiknak, szántókat, kerteket vetésüknek és veteményeiknek. (A szőlőhegyet mára senki sem műveli, a Csere-hegyet hamarosan visszaveszi a természet, visszatelepül oda az egykori cserfaerdő.) Emil barátom a halála előtt kilenc évvel, 77 évesen elindult Budapestről haza, Péterfalára. Salgótarjából buszon Zabarra utazott, majd onnan – az országhatáron át – a 7 kilométerre levő szülőfalujába gyalogolt, látni akarta még egyszer gyermek- és ifjúkora színhelyét. Szerette a szülőföldjét s a földet általában is: meghagyta, hogy halála után hamvasszák el testét, s erős vízsugarakkal mossák bele abba az anyaföldbe, amelyből vétetett, s amellyel egész életében foglalkozott. Tőle magától tudom, hogy szülőfaluja (szülőfalunk) 1930-ban épült új templomában ő volt az első megkeresztelt újszülött. Végrendeletében azt is meghagyta, hogy miközben hamvait visszaadják

az anyaföldnek, szóljon a péterfali templom magnóra feljátszott harangja. S lőn.
– Én pedig írom mindezt abból az alkalomból, hogy most, 2017-ben, augusztus 6-án Gömörpéterfala önkormányzata a község díszpolgárává avatja jeles fiát, s az ünnepségre én is haza készülök.

Július 25. – A napokban két barátom, mondhatnám két sokéves munkatársam is elhunyt, valóban rendkívül sok az idén az íróhalál. Varga Lajos Márton, a kitűnő, különös szövegérzékenységgű irodalomkritikus s a Népszabadság kultúrarovatának a szerkesztője egy ideig, a kilencvenes években általam szerkesztett Irodalmi Szemlének is munkatársa volt, s Kántor Lajossal is az Irodalmi Szemle, illetve a lapszerkesztés hozott össze, de még jóval korábban: a hatvanas években. Ő a Korunk főszerkesztője volt, én az Irodalmi Szemle szerkesztője, s hogy úgy mondjam, bedolgoztunk egymás lapjába, vagy ahogy akkor mondtuk: gondoskodtunk a két lap egészséges anyagcseréjéről. VLM 75 évesen, Kántor Lajos 80 évesen távozott. Én meg 82 évesen gyászolom őket, értetlenül magam elé meredve: hogy-hogy én még mindig itt vagyok? Lajos barátom (a fiatalabbik) egyszer belenézett a tenyerembe, s meglátva az ún. életrajzomat, elszörnyedve jelentette ki: tíz évvel túl fogsz élni engem.

Július 31. – Befejeződött a budapesti vizes világbajnokság. Vízilabdásaim, sajnos, nem lettek bajnokok: csak ezüstöt szereztek, de a döntőben legalább nem az erőszakos, durva szerbektől, hanem a civilizáltabb horvátoktól kaptak ki (8:6-ra). A legnagyobb „vizes” élményem pedig egy mai interjú volt, egy amerikai-kínai toronyugró nyilatkozott, hogy mikor a 27 méteres toronyból körbenézett, a fenséges budapesti panoráma mennyei békével, nyugalommal töltötte el: hirtelen kibékült a világgal. Nekem meg könnybe lábadt a szemem, mert itt valami lényeges dolog fogalmazódott meg: a sportbéli küzdelem és győzelem az arra érzékenyeknek tisztán szállítja a kozmikus rendbe való beleszédülés mámorát. Érezhetnénk ugyan a határainkon túlra való „ezüst pillantás” (Franz von Baader) szédületét az egyéb sikerélményeinkben is, de azok túlságosan kötődnek a napi robothoz, s az eltakarja előlünk a kozmoszt.

Augusztus 4. – A 79 éves Cs. L. megint kórházban van: elfogyott a szervezetéből a nátrium, és kómába esett. Csapkod a mennykő körénk. Én is lemondtam a péterfali utamat, mert ma, állítólag 41 °C volt, árnyékban, holnap meg még melegbb lesz. Minden energia hővé alakul körülöttünk, s én szebb véget is el tudok képzelni magamnak, mint hőhalált valahol egy száguldó vonatban. Az entrópia remek rabkocsiként sugárzik az időben – mondaná Weöres Sándor.

Augusztus 21. – Viktor Jerofejev: „*Elég, Kjusza, a közönségesség jogát ki kell előbb érdemelni!*” (Magyarul: Ha egy művész bebizonyította, hogy zseni, később már akár a bohóckodást is megengedheti magának. Lásd: Picasso!)

Szeptember 2. – Elment hát Mács Jóska is, a „szlovákiai magyar író” archetípusa. Írói személyisége, arca akkor (az ötvenes években) alakult ki és rögzült, amikor Csehszlovákia és Magyarország (és természetesen a Nyugat) között a közlekedés (a valóságos és a szellemi egyaránt) szinte nulla fokú volt, s következtében a Szlovákiában írt magyar irodalom a belterjbe, hogy ne mondjam: provinciába kényszerült és záródott. S a csak kevés hatásnak kitett írók nem éreztek késztetést a hagyományoktól való továbblépésre. Mács esetében ez a hagyomány a magyar próza legkonzervatívabb iskolája, Tömörkény, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc volt. A falu szegényeit s a nemzetiségi létbe szorultakat képviselői alapon s anekdotázó nyelven megörökíteni – ennyi volt kezdetben (és sokáig) Mács írói oeuvre-je. A halála előtti néhány könyvében kezdett egy új narratíva kialakulni, amelyben a „palóc góbé” inkább már „kisebbségi kópé” („kópé” a szó „pikarói” értelmében), s akinek groteszk kalandjai a közép-európai lét antagonizmusaiból következnek. Lettlégyen azonban a Mács-irodalom akármilyen, Mács, az ember érdekes, színes egyéniség volt, s barátságunk – a néha kemény vitáink ellenére is – haláláig kitarzott.

Szeptember 8. – A lakásfestés az író számára maga az őskáosz, s ha könyvek szárait kell átaterolnia az egyik szobából a másikba, arról is hamar meggyőződhet, hogy a legkönnyebb műfajú könyv is dögnehéz. A kaotikus állapotok második napja tartanak nálunk. A fejetlenség egyetlen előnye, hogy benne a könyvtáram diluviális rétegei is újra láthatóvá válnak: a hátsó sorokból olyan ősseletek kerülnek elő, amelyekről már réges-rég elfeledkeztem. Az ilyen leleteknél le-leülök egy könyvhalomra, s visszamerülök a könyvtörténeti őskoromba. – A *Talpalatnyi föld* például a múlt század ötvenes éveit idézi számomra (1957-ben vásároltam a könyvet): „*Marika most vetkezik a sifonajtó mellett, az ajtó néha koppan, hozzáér vagy a lába, vagy a könyöke... Inge két pántja van mindössze a vállán, hol egyikhez kap, hol a másikhoz, de ilyenkor kinyílik a hónalja, mint szélben a bokor. Öccse, Miska, úgy bámul rá, majd kiesik a szeme.*” A tisztán csengő idill percekre feledtettem velem a lakáskaoszt.

Ferdics Béla: *Corpus III.*, 2019, faág, madzag